
М. О. Перепелиця, кандидат юридичних наук,
науковий співробітник Інституту державного
будівництва та місцевого самоврядування
АПРН України

Інноваційна-інвестиційна діяльність і формування інститутів економіки знань в Україні

Успіх України у майбутньому багато в чому визначається темпами здійснення політичної та економічної модернізації суспільства. Основними факторами такої модернізації мають бути як творча енергія мас, так і інноваційна активність науки та бізнесу. Саме ці механізми суспільного прогресу є властивими європейській моделі розвитку. Тому обов'язковою умовою входження України до європейської спільноти є здатність не просто генерувати знання, а успішно накопичувати їх. Високі темпи здобування та розповсюдження знань забезпечують їх щонайшвидше перетворення на технології та корисні винаходи й спричиняють високі темпи економічного зростання.

Останнім часом все більш актуальним є розподіл країн відповідно до технологічної ознаки. Згідно з цим виділяють три групи країн: технологічні новатори, технологічні послідовники, технологічні аутсайтери. На жаль, у світі Україна сприймається лише як представник останньої групи. Хоча ще у 90 роках минулого століття ми мали достатньо можливостей стати рівноправним

учасником світового товариства постіндустріальних країн. Утім, незважаючи на прийняту Верховною Радою України в 1999 році стратегію інноваційного розвитку України, цього не відбулось. Цікаво, що дуже схожі ідеї через рік були покладені в основу Лісабонської угоди, яку прийняли країни ЄС і яку вважають сьогодні «інноваційною конституцією» європейського простору. Чому ж Україна, дійсно випереджаючи Європу у розробці та прийнятті стратегічних концепцій, так і не зробила інноваційний прорив відповідно до європейського прикладу?

На нашу думку, цього не відбулося з причини неправильно обраних орієнтирів економічного розвитку на рівні державної політики, яка була і залишається непродуманою й непослідовною та має лише одну реальну мету — стимулювання використання матеріальних факторів економічного зростання без продуманої стратегії на майбутнє, в якому суспільство та економіка знань будуть визначальними.

Необхідні передумови для інноваційного прориву наша країна має, що зумовлено наявним людським капіталом, високим рівнем освіти та науки. Це вимагає відповідного реформування системи освіти, науки з метою активізації інвестиційних процесів у людський капітал, формування загального сприятливого інвестиційно-інноваційного клімату, вдосконалення інституційного середовища, загалом побудови інформаційного суспільства, в якому має діяти нова національна інвестиційна система, контури якої є зрозумілими і опрацьованими.

На основі цього постає необхідність розробки інститутів економіки знань в Україні, що ґрунтується на засадах модернізації суспільства і де визначальну роль відіграє інноваційно-інвестиційна діяльність, оскільки інновації передбачають не лише технічно нові продукти, але й нові ринки, залучення та використання творчого потенціалу нації.

Формування економіки знань розцінюється науковою громадськістю як «єдино можливий продуктивний національний проект, спрямований на наближення України до цивілізаційного ядра світу»¹. Але інститути економіки знань, без яких вона не

¹ Тарасенко В. Модель деградативного соціального розвитку // Україна – 2002. Моніторинг соціальних змін. – К.: Інститут соціології НАН України. – 2002. – С. 54.

може існувати, формуються в Україні занадто повільно, а ті, що сформувалися, не виконують притаманних їм функцій, не забезпечують реалізації сучасної мети соціально-економічного розвитку. Сьогодні метою кожної цивілізованої держави є побудова інформаційного суспільства. Суспільства, яке здатне винаходити і використовувати високотехнологічні інноваційні досягнення. Неможливим є довготривале економічне зростання без принципово нових ідей і механізмів. Інновації сьогодні є шляхом до високорозвиненої конкурентоспроможної держави.

Однак економіка, орієнтована на знання, вимагає формування нових механізмів державного стимулювання інноваційної діяльності. Ці механізми мають урахувувати, що головним виробничим ресурсом стає саме інтелект, що характеризується високою продуктивністю, мобільністю та здатністю до відновлення. Україна сьогодні є державою з досить високим інтелектуальним потенціалом, з традиціями, що склалися історично в галузі прикладної та фундаментальної науки. Вона вважається однією з провідних країн, маючи великий досвід цільових наукових досліджень, впровадження результатів науково-дослідних розробок, випуску наукомісткої продукції. Існує думка, що в Україні сформований 25-річний досвід наукових розробок, які мають бути актуальними ще 7–10 років¹.

На жаль, показники стану інноваційних процесів та використання їх в економіці в Україні залишаються надзвичайно низькими, науково-технічні розробки та їх впровадження сьогодні — одна з найбільш нерегульованих сфер суспільного життя. Серед причин такого занепаду інтелектуального потенціалу не лише недостатній рівень фінансування, але й відсутність єдиної обґрунтованої державної підтримки інноваційних процесів.

Все це вимагає створення та вдосконалення інноваційної інфраструктури української економіки, що є вкрай важливим елементом інноваційного середовища.

Інноваційна інфраструктура є сукупністю підприємств, організацій, установ, асоціацій будь-якої форми власності, які надають послуги щодо забезпечення інноваційної діяльності (фінансові,

---

¹ *Архіресв С.* Створення економіки знань – національний соціальний проект / Під заг. ред. А. П. Гальчинського, С. В. Львовичкіна // Економічна теорія. – 2004. – № 4. – С. 88–92.

консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікаційні, юридичні, освітні, тренінгові та ін.)¹.

Серед складових інноваційної інфраструктури слід указати такі: регіони науки, технополіси (зони науково-технічного розвитку), міста високих технологій, технопарки, інноваційні центри, бізнес-інкубатори, спеціальні економічні зони, консалтингові фірми і компанії тощо. Слід також зазначити, що у здійсненні наукомістких та інноваційних ідей особлива роль належить об'єднанням підприємницьких організацій, серед яких консорціуми, концерни, холдинги, фінансово-промислові групи та інші організації. Необхідно більш детально зупинитися на особливостях інститутів економіки знань в Україні, деякі з котрих ще перебувають на стадії формування, деякі вже відносно сформовані і виконують свої функції.

Регіон науки — це великий науково-промисловий комплекс, який має розвинуту інфраструктуру сфери обслуговування, найчастіше охоплює велику територію, межі якої звичайно співпадають з адміністративними межами району чи округу. Тобто це регіон, в економіці якого головну роль відіграють дослідницькі центри та виробництва. Перші розробляють нові технології, другі їх застосовують. До цього комплексу входять один великий вищий навчальний заклад (частіше декілька), дослідницькі установи (різних форм власності), промислові корпорації або їх відділення, виробнича та побутова інфраструктура, малий та середній бізнес, фонди та фінансові інститути, мережі сучасних комунікацій, зони відпочинку й культурні заклади. Регіон науки може також включати технополіси, технопарки, а також широку інфраструктуру, що спрямована на їх обслуговування.

Науково-технічні (технологічні) альянси мають вигляд об'єднання декількох, різних за розмірами фірм та університетів, державних лабораторій на основі угод про спільні розробки. Зазвичай розрізняють горизонтальні та вертикальні альянси. Для перших властива належність фірм однієї галузі, для других — різним. За угодою учасники вкладають кошти у вигляді матеріальних чи інших ресурсів, а прибутки отримують у вигляді заздалегідь визначеної частки інтелектуальної власності.

¹ Українське суспільство в 1994–2005 рр. Рік перелому. — К.: Інститут соціології НАН України. — 2005. — С. 3–8.

Технополіс (наукоград) є науково-промисловим комплексом, що має розвинену інфраструктуру сфери обслуговування, яка охоплює найчастіше територію одного міста. Технополіс складається з університетів, дослідницьких центрів, технопарків, промислових та інших підприємств. Всі представники технополісу здійснюють свою практичну діяльність, використовуючи результати наукових та технологічних досліджень, підтримують тісні зв'язки з аналогічними структурами на національному та міжнародному рівні. Основними завданнями технополісу є виведення на сучасний рівень традиційних для регіону галузей, спеціалісти яких залучаються до розробок основних програм цієї інноваційної структури.

Науково-технічний парк — це технологічний центр, організований на спеціально відведених і підготовлених територіях, на яких знаходяться центральні пункти технологічного обслуговування, науково-дослідні інститути, лабораторії, експериментальні центри та підприємства з передовою технологією.

Технологічний (науковий) парк — це науково-виробничий комплекс (частіше територіальний), який включає дослідний центр на найближчу компактну виробничу зону, в яких на умовах оренди розміщені малі наукомісткі фірми. Однак сучасні комунікаційні засоби дозволяють пов'язувати територіально роз'єднані елементи технопарків, що дозволяє говорити про виникнення нових наукових самостійних об'єднань. Серед особливостей технопарків можна виділити такі:

найчастіше ця організація засновується на праві приватної власності;

технопарки підтримують офіційні та робочі зв'язки з університетом або іншим навчальним закладом або провідним науково-дослідним центром;

створюються для сприяння формуванню та розвитку наукомістких фірм та інших організацій, що звичайно розміщуються на певній території;

активно управляють передачею технологій та знань в галузі бізнесу організаціям, що розташовані на її території.

Технопарки виконують функції структури, що поєднує наукові дослідження, інноваційну діяльність та нововведення у науково-

технічній сфері. У сучасних умовах вони сприяють інтеграції освіти, науки, виробництва, влади та споживачів.

Дієвим елементом світової інноваційної інфраструктури, поки що мало представленим в Україні, є бізнес-інкубатори, які з'явилися у практиці наукомісткої підприємницької діяльності на рубежі 50–60-х років минулого століття. Вважається, що ці сучасні установи є одним з найбільш потенційно сильних економічних інструментів прискорення технічного та економічного розвитку як територій, так і окремих технологічних і виробничих напрямків діяльності.

Інкубатор бізнесу — це організація, метою якої є формування сприятливих умов для стартового розвитку фірм та підприємців-початківців шляхом надання їм певного комплексу послуг та ресурсів. У всьому світі бізнес-інкубатори є неприбутковими інкубаторами, існують на кошти муніципалітетів або спонсорів. Найчастіше вони мають вигляд будівлі або декількох будівель, де на обмежений строк розміщуються новостворені малі фірми-клієнти. Бізнес-інкубатори мають головним завданням підтримку цих фірм і підприємців¹.

Подібна установа може бути самостійною (автономною) господарською одиницею або діяти у складі технопарку — інкубатора технологій, що є наукомістким підприємством, тісно пов'язаним з академічним університетом, науково-технічним парком або інноваційним центром. Як правило, інкубатор технологій призначається для обслуговування нових фірм, надання їм допомоги для успішної діяльності на ранній стадії розвитку. У будь-якому випадку інкубатор бізнесу може надавати весь комплекс послуг для становлення і розвитку малих, новостворених фірм. Автономно діючі інкубатори, як правило, орієнтуються на підтримку нетехнологічного підприємництва та фірм, що працюють у галузях звичайних технологій.

Серед основних відмінностей бізнес-інкубатора від технопарку слід назвати такі:

бізнес-інкубатори підтримують виключно новостворені фірми та фірми, що перебувають на початковій стадії розвитку;

підтримують не лише високотехнологічні фірми, але й так званий нетехнологічний бізнес;

¹ Інноваційна стратегія українських реформ / Гальчинський А. С., Геєць В. М. — К.: Знання України. — 2002. — С. 16–24.

проводять більш жорстку політику оновлення клієнтів; не можуть повністю самоокупатися.

Однак інколи ці інноваційні структури співпрацюють як єдиний механізм.

Досить поширеним типом інноваційної структури є інноваційний центр. Часто важко провести функціональну грань між поняттями «парк», «інкубатор» і «центр». Проте поняття «інноваційний центр» частіше за все застосовується до інноваційних структур, які являють собою асоціації підприємств і фірм, об'єднаних загальним прагненням досягнення високого комерційного результату на основі використання науково-технічних розробок і винаходів. Такі установи створюються та існують за суттєвої підтримки держави. Особливо ефективне створення цих центрів в періоди економічних спадів та кризи з метою відродження промисловості і підтримки наукових центрів.

Спеціальна економічна зона (СЕЗ) в умовах переходу до інноваційної моделі економіки має бути науково-парковим комплексом, де вже діють високотехнологічні підприємства, які мають висококваліфіковану робочу силу. Позитивний соціально-економічний ефект забезпечують тут шляхом вкладення інвестицій у науку і високі технології.

Вже є приклади науково-виробничого співробітництва в Україні різних інститутів: так, був створений міжнародний консорціум за ініціативи АТ «Новокраматорського машинобудівного заводу» — АТ «НКМЗ» (Краматорськ, Україна) — ВНДІМЕТМАШ (Москва, Росія) — «ММЗ» (Рибниця, Молдова) — «Техком» (Мюнхен, Німеччина). У результаті створення цього об'єднання стало можливим проектування, виготовлення та апробація нової наукомісткої продукції¹.

Не менш важливою формою організації інноваційної діяльності в сучасному житті стали фінансово-промислові групи.

Фінансова-промислова група — це організаційна структура, що поєднує промислові підприємства, банки, торговельні організації, які пов'язані між собою єдиним технологічним циклом для підвищення конкурентоспроможності продукції. Серед пере-

¹ *Анатова Н.* Методологічні основи дослідження інформаційної економіки // Економіка України. — 2005. — № 7. — С. 58–64.

ваг фінансово-промислової групи слід виділити: можливість прискорювати впровадження у виробництво отриманих результатів, ефективний перерозподіл ресурсів та концентрацію на більш рентабельних напрямках.

В Україні новаторами у створенні фінансово-промислових груп, що успішно поєднують бізнес та науку шляхом акціонування наукових установ, стало об'єднання, до складу якого увійшли ВАТ ім. Антонова, ЗАТ «Харківській авіазавод», ВАТ «Мотор-Січ» і Національний аерокосмічний університет «ХАІ». У цьому ж напрямку працюють металургійні підприємства і наукові установи цієї ж галузі у Дніпропетровську та акціонерні товариства харківських машинобудівних підприємств.

Холдингова компанія, яка є однією з форм фінансово-промислової групи, відзначається господарською несамостійністю дочірніх компаній та можливістю отримання прибутків шляхом участі в акціонерному капіталі інших фірм. Найчастіше холдингова компанія передбачає наявність материнської та дочірніх компаній, де перша має контрольний пакет.

Все більший інтерес викликає теорія кластерів стосовно процесів інноваційного розвитку. Кластери і консорціуми мають спільне завдання — керувати НТП за допомогою ефективних сучасних засобів, щоб прискорити розробку, передачу та комерціалізацію технологій з метою швидкого просування на ринки нової продукції з мінімальним ризиком.

Кластер визначається як індустріальний комплекс на базі концентрації мереж виробників, постачальників і споживачів. Кластери виникли через необхідність створення технологічних зв'язків між галузями та секторами економіки для реалізації їх потенційних переваг.

Перший крок до створення кластерної системи в Україні — програма «Поділля Перший», яка розпочала свою діяльність у Хмельницькій області у 1998 році. Її метою є відродження промисловості регіону у трьох галузях: швейний, переробки сільськогосподарської продукції та виробництва будівельних матеріалів.

Загалом великі корпоративні структури підприємницького типу, на відміну від малих підприємств, мають матеріальні та

фінансові можливості для впровадження базових, стратегічних інновацій. Використання ефекту масштабу та наявність великого капіталу дозволяє цим структурам охоплювати стратегічні, пріоритетні напрямки національної економіки.

Все більш популярною у світі стає практика співробітництва держави з великими підприємницькими структурами, при цьому іде створення змішаних приватно-державних підприємств з виконання певних підприємницьких проектів та програм.

Слід зазначити, що останнім часом все більш помітну роль у розвитку інноваційного підприємництва набувають фізичні особи. Крім матеріального інтересу нерідко стимулюючим мотивом для них є бажання підтримати своїх близьких чи просто знайомих підприємців-початківців. Умови допомоги можуть бути в останньому випадку менш жорсткими і більш вигідними, ніж у спеціалізованих інноваційних структурах. Ймовірно в силу цього великих індивідуальних інвесторів ризикованого капіталу називають в підприємницькому середовищі «бізнес-янголами».

Усі перераховані структури мають утворювати єдину, продуману, взаємодоповнюючу систему підтримки інноваційного та високотехнологічного підприємництва. Слід відзначити особливу роль у побудові інформаційної економіки таких надсучасних функціональних утворень, як інноваційні порти.

Інноваційний порт — це структурно-територіальна складова національної економіки, головним завданням якої є адаптація зовнішніх технологій та розробка і трансферт внутрішніх технологій.

Таким чином, побудова економічної системи, орієнтованої на генерацію і впровадження знань, передбачає складний багатокроковий процес. Так була розроблена модель поетапного формування інноваційної інфраструктури, відповідно до якої на першому етапі відбувається втілення — організація спеціальної загальнонаціональної інноваційно-технологічної системи, до складу якої будуть входити технологічні та інноваційні наукововиробничі зони, технопарки, технополіси та техноінкубатори.

Другий етап — сегментування — створенні інноваційних портів, «інноваційних територій» та економічних інноваційних груп як базових елементів адаптації та впровадження новітніх

високотехнологічних потоків та структур, орієнтованих на залучення закордонних приватних інвестицій. Інноваційні порти можуть стати своєрідними «технологічними коридорами», через які національна економіка приєднується до глобальної системи.

Третій етап — експансія — це процес створення загальнонаціональної мережі, що забезпечить адекватний зворотний зв'язок між всіма складовими національної інформаційної економіки.

Таким чином, підбиваючи підсумок, зазначимо, що формування інноваційної структури в Україні відбувається вкрай непослідовно. Досить повільно йде створення та функціонування технологічних, наукових парків та бізнес-інкубаторів: відсутня відповідна законодавча та нормативно-правова база; не діє систематично механізм фінансово-кредитного забезпечення, податкової та організаційної підтримки з боку державних установ.

Від України сьогодні вимагається динамічний економічний розвиток на основі інновацій, глибокої та комплексної модернізації економіки та суспільства в цілому. Модернізація має охопити наукову, технологічну, організаційну й виробничу сферу та здійснюватись відповідно до нової економічної доктрини, яку необхідно прийняти як базовий програмний документ для України. Доктрина має визначити вектор нової економічної політики України та окреслити сутність всебічних реформ у суспільстві на найближчі п'ять років, котрі дозволять побудувати суспільство знань, суспільство, де домінують високотехнологічні галузі та інтелектуальні послуги, а формування прибутків відбувається, перш за все, за рахунок освіти, науки та інновацій.